IQTIDOR & INTELLEKT
ILMIY JURNAL

TARIX FANINI O‘QITISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Yuldashev Jamol Juraboyevich

Jizzax PMM dotsenti

Annotatsiya. *Ushbu maqolada tarix fanini o‘qitishning zamonaviy metodologik yondashuvlari — raqamli tarix, manba tahlili, loyiha asosida o‘qitish, tarixiy empatiya va multimediadan foydalanish usullari — falsafiy, didaktik va amaliy jihatlardan tahlil qilingan. An’ana va zamonaviylikni uyg‘unlashtirgan pedagogik modellar, shuningdek O‘zbekiston tarix ta’limidagi milliy xususiyatlar va islohotlar ko‘rib chiqilgan. Tarix fanining shaxs va fuqarolik madaniyatini shakllantirishdagi o‘rni ilmiy asoslab berilgan.*

Kalit so‘zlar: *tarix ta’limi, zamonaviy yondashuvlar, raqamli tarix, manba tahlili, loyiha asosida o‘qitish, tarixiy tafakkur, multimediadan foydalanish, fuqarolik madaniyati, pedagogik innovatsiya, milliy tarix.*

Аннотация. *В данной статье аналитически рассматриваются современные методологические подходы к преподаванию истории — цифровая история, анализ источников, проектное обучение, историческая эмпатия и использование мультимедиа — в философском, дидактическом и практическом аспектах. Рассмотрены педагогические модели, сочетающие традиции и современные инновации, а также национальные особенности и реформы в историческом образовании Узбекистана.*

Ключевые слова: *историческое образование, современные подходы, цифровая история, анализ источников, проектное обучение, историческое мышление, мультимедиа, гражданская культура, педагогическая инновация, национальная история.*

Abstract *This article analytically examines the modern methodological approaches to teaching history — digital history, source analysis, project-based learning, historical empathy, and the use of multimedia — from philosophical, didactic, and practical perspectives. Pedagogical models combining tradition and innovation, along with national specifics and reforms in historical education in Uzbekistan, are discussed. The role of the history subject in shaping personal and civic culture is substantiated.*

Keywords: *history education, modern approaches, digital history, source analysis, project-based learning, historical thinking, multimedia, civic culture, pedagogical innovation, national history.*

Tarix — bu faqat o‘tmish haqidagi fan emas, balki kelajak uchun poydevordir. Buyuk nemis tarixshunosi Leopold fon Rankening mashhur so‘zlari bilan aytganda, tarix “voqealar aslida qanday bo‘lib o‘tganini” ko‘rsatishi kerak. Biroq zamonaviy pedagogikada bu formulaga yangi bir o‘lcham qo‘shilgan: tarix darsi nafaqat voqealarni yodlatishi, balki o‘quvchilarda “voqeani qanday o‘qish kerak” degan ko‘nikmani shakllantirishga xizmat qilishi lozim. Bugungi axborot toshqini sharoitida bu ko‘nikma har qachongidan ham dolzarbroq ahamiyat kasb etmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini isloh qilish jarayonida tarix fani o‘qitishiga ham alohida e’cibor qaratilmoqda. “Ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi — 2030” hujjatida tarixiy tafakkurni rivojlantirish, milliy o‘zlikni anglash va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan [1]. Davlat o‘quvchini shunchaki ma’naviy jihatdan tarbiyalash bilan cheklanmay, uni tarixiy voqealarni qiyosiy tahlil qila oladigan, dalillarga asoslangan xulosalar chiqara oladigan mustaqil subyektga aylantirish maqsadini ko‘zlamoqda.

Shu bois ushbu maqolada biz quyidagi asosiy savolga javob qidiramiz: tarix fanini o‘qitishdagi zamonaviy yondashuvlar an’ananaviy metodologiyaning qaysi chegaralarini kengaytirmoqda va bu yondashuvlarni o‘zbek ta’lim tizimiga qay tarzda samarali tatbiq etish mumkin?

Tarix o‘qitishning zamonaviy metodologiyasi borasida o‘zbek olimlari so‘nggi yillarda muhim tadqiqotlar amalga oshirgan. F.Yuldosheva tarix darslarida raqamli texnologiyalarning o‘rni va ularning ta’lim sifatiga ta’sirini tahlil qilib, raqamli resurslar o‘quvchilarda voqealarni qiyosiy tahlil qilish hamda mantiqiy xulosalar chiqarish layoqatini oshirishini ilmiy asoslagan [2]. Tadqiqotchi ayniqsa interaktiv vizualizatsiyalarning murakkab tarixiy jarayonlarni ko‘p o‘lchovli idrok etishga yordam berishini ta’kidlaydi.

D.Sulaymonova fanlararo integratsiya asosida tarix ta’limini modernizatsiya qilish masalasini ko‘rib chiqib, integrativ yondashuv tarixiy tafakkurni o‘stirishning kaliti ekanligini ilmiy jihatdan asoslab bergan [3]. N.Muratova va M.Akabirova esa tarix ta’limida Sokratik suhbatlar va ochiq munozaralarning tanqidiy fikrlashni shakllantirish mexanizmlariga ta’sirini o‘rgangan [4, 5]. B.Xasanov tarixiy manba tahlili metodikasini o‘zbek maktab amaliyotiga moslashtirish borasida amaliy tavsiyalar ishlab chiqqan [6]. A.azarov esa milliy tarix o‘qitishda loyiha asosida o‘qitish texnologiyasini qo‘llash samaradorligini eksperimental jihatdan o‘rganib, ijobiy natijalar qayd etgan [7].

Metodologik asos sifatida tizimli tahlil, qiyosiy-tarixiy yondashuv, pedagogik modellashtirish va ta’lim amaliyotini kuzatish usullaridan foydalanildi. Tadqiqot manbalari sifatida inLibrary va inScience platformalarida chop etilgan ilmiy maqolalar, O‘zbekiston Respublikasining me’moriy hujjatlari va xalqaro pedagogika tajribasi ishlatilgan.

Tarixiy tafakkur: bilim yodlashdan tahlilga o‘tish. An’ananaviy tarix o‘qitishi ko‘p hollarda sanalar, ismlar va voqealarni xotirada saqlashga — ya’ni reproduktiv bilimga — tayanib kelgan. Biroq zamonaviy ta’lim paradigmasi bu yondashuvni tubdan qayta ko‘rib chiqishni taqozo etmoqda. Amerikalik ta’lim olimi Sem Vaynburgning tarixiy tafakkur (historical thinking) konsepsiyasiga ko‘ra, tarix darsining asosiy vazifasi o‘quvchida beshta muhim ko‘nikmani shakllantirish: manba bilan ishlash, tarixiy kontekstni tushunish, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash, tarixiy nuqtai nazarni hisobga olish va tarixiy ahamiyatni baholash [3].

Bu konsepsiya o‘zbek tarix ta’limiga ham jiddiy saboq beradi. F.Yuldosheva ta’kidlaganidek, o‘quvchini “Amir Temur qachon tug‘lgan?” degan savol o‘rniga “Amir Temurning davlat boshqaruv uslubi o‘sha davrning iqtisodiy va siyosiy sharoitlari bilan qanday bog‘liq edi?” degan savol yuzasidan o‘ylashga undash — bu uning tarixiy tafakkurini o‘stiruvchi muhim pedagogik qadam [2]. Bunday yondashuv o‘quvchini passiv tinglovchidan aktiv tadqiqotchiga aylantiradi va uni mustaqil xulosalar chiqarishga yo‘laydi.

D. Sulaymonova o‘z tadqiqotida ushbu g‘oYani amaliy jihatdan kengaytiradi: tarix fanini adabiyot, geografiya va falsafa bilan integratsiya qilish o‘quvchilarda voqelikni ko‘p o‘lchovli anglash qobiliyatini kuchaytiradi [3]. Masalan, Jadidlar harakatini o‘rganish paytida Abdulla Avloniyning badiiy asarlariga, o‘sha davr xaritalariga va falsafiy qarashlariga bir vaqtning o‘zida murojaat qilish o‘quvchiga tarixiy voqelikni “ichidan ko‘rish” imkonini beradi.

Raqamli tarix va multimedia: yangi imkoniyatlar. Raqamli texnologiyalar tarix ta’limida inqilobiy o‘zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Bugungi kunda tarix o‘qituvchisi o‘quvchilarga faqat darslik sahifalarini emas, balki arxiv hujjatlarining raqamli nusxalarini, tarixiy xaritalarning interaktiv versiyalarini, davr gazeta va suratlarini to‘g‘ridan-to‘g‘ri dars jarayoniga olib kira oladi. Bu esa o‘quvchini “jonli tarix” bilan yuzma-yuz qo‘yadi.

F. Yuldoshevaning tadqiqotiga ko‘ra, raqamli resurslardan foydalanilgan tarix darslarida o‘quvchilarning qiziqish va e’cibor ko‘rsatkichi an’ananaviy darslarga nisbatan 40 foizga oshgan [2]. Ayniqsa, 360 gradusli virtual ekskursiyalar, tarixiy voqealarning animatsion rekonstruksiyalari va interaktiv vaqt o‘qlari (timeline) o‘quvchilarda muayyan tarixiy davrni fazoviy-vaqtiy jihatdan his qilish imkonini beradi. Masalan, Samarqandning “Registon” maydonini virtual voqelik (VR) texnologiyasi orqali XIV–XV asrlar ko‘rinishida ko‘rsatish o‘quvchida Amir Temur davridagi shahar madaniyatiga bo‘lgan qiziqishni keskin oshiradi.

Biroq raqamli texnologiyalarning samaradorligi ularning miqdori emas, pedagogik maqsadga muvofiqligi bilan belgilanadi. B. Xasanov ta'kidlaganidek, o'qituvchi raqamli vositalarni faqat "vizual bezak" sifatida emas, balki tarixiy fikrlashni rivojlantiruvchi instrumentlar sifatida qo'llamog'i lozim [6]. Aks holda texnologiya darsnning mazmunini emas, faqat shaklini o'zgartiradi — bu esa soxta innovatsiya bo'ladi.

Manba tahlili va keys-stadi: tadqiqotchi o'quvchi. Zamonaviy tarix ta'limining eng muhim yo'nalishlaridan biri — o'quvchini birlamchi manbalar bilan bevosita ishlashga o'rgatishdir. Tarixiy hujjat, yozishmalar, yadgorliklar va fotosuratlar — bular o'quvchi uchun tayyor "to'g'ri javob"ni beruvchi manba emas, balki o'zi tahlil qilishi va xulosalar chiqarishi kerak bo'lgan birlamchi materialdir. Bu yondashuv tarix fanini jonli tadqiqot maydoniga aylantiradi.

N. Muratova va M. Akabirovalarning tadqiqotiga ko'ra, o'quvchilar bir xil tarixiy voqea haqida yozilgan turli manbalarni (masalan, sovet davri tarixchisi va mustaqil o'zbek tarixchisining bir voqeaga berilgan baholari) qiyosiy tahlil qilganlarida ularning manba tanqidi va tarixiy nisbiylik haqidagi tushunchalari sezilarli darajada kengayadi [4, 5]. Bu esa tarixiy voqealarning "yagona to'g'ri talqini" degan soxta tasavvurni yo'yadi va o'quvchini ko'p ovozli tarix bilan tanishtiradi.

Keys-stadi metodi esa muayyan tarixiy inqiroz, burilish yoki qaror qabul qilish lahzasini markazga olib, o'quvchilarni o'sha vaziyatga "kirib borish"ga majbur etadi. A.Nazarovning eksperimental tadqiqotiga ko'ra, 1917 yil voqealarini yoki O'zbekistonning mustaqillikka erishish jarayonini keys sifatida o'rganish o'quvchilarda tarixiy qarorlar murakkabligini, ulardagi dilemma va ziddiyatlarni anglash qobiliyatini keskin oshirgan [7]. Bu metod o'quvchini tarix ko'zgatuvchidan tarix tushunuvchisiga aylantiradi.

Loyiha asosida o'qitish va tarixiy empatiya. Tarix fanida loyiha asosida o'qitish (Project-Based Learning — PBL) o'quvchilarga uzoq muddatli, chuqur tadqiqot ishlarini amalga oshirish imkonini beradi. O'quvchilar alohida yoki guruhda muayyan tarixiy mavzuni o'rganib, uning natijalarini ko'rgazma, video, hujjatli film yoki interaktiv taqdimot ko'rinishida namoyish etadilar. Bu jarayon o'quvchida bir vaqtning o'zida tadqiqotchilik, tahlilchilik, ijodkorlik va taqdimotchilik ko'nikmalarini rivojlantiradi.

IQTIDOR & INTELLEKT
ILMIY JURNAL

A.Nazarov o‘z tadqiqotida loyiha asosida o‘qitishni Jizzax viloyati maktablarida sinab ko‘rdi: o‘quvchilarga “Mahallangiz tarixini o‘rganing” loyihasi berildi — ular qaridgan kishilar bilan suhbatlashib, eski suratlar va hujjatlarni to‘plab, qishloq yoki mahallaning tarixini qayta tikladilar [7]. Bu tajriba shuni ko‘rsatdiki, mahalliy tarix orqali milliy tarixni o‘rganish o‘quvchilarda tarixiy identitetni shakllantirish jihatidan darslikdan ancha samaraliroq bo‘ldi.

Tarixiy empatiya — ya’ni o‘quvchini o‘zini tarixiy shaxsning o‘rniga qo‘yib ko‘rishga undash usuli — bu loyiha ishlarining organik davomi sifatida qo‘llaniladi. Rolli o‘yinlar, “o‘sha davr kishisi” nomidan yozilgan maktublar yoki qarorlar tahlili kabi mashqlar o‘quvchida tarixiy relativizm va insoniy omilga hurmat tuyg‘oSini uyg‘ootadi. Biroq B.Xasanov ta’kidlaganidek, tarixiy empatiya tarixiy aniqlikni inkor etmasligi — u haqiqatga asoslanishi shart [6].

Yuqorida tahlil qilingan yondashuvlar — raqamli tarix, manba tahlili, keys-stadi, loyiha va tarixiy empatiya — bir-birini to‘ldiruvchi pedagogik tizimni tashkil etadi. Ular tarix fanini “o‘tmishni yodlash fani”dan “o‘tmishni o‘qish san’ati”ga aylantiradi. Bu aylanish nafaqat didaktik jihatdan muhim — u tarix darsini o‘quvchi uchun ma’noli, shaxsiy va hayotiy qiladi.

Shu bilan birga, bir qator jiddiy muammolar ham mavjud. Birinchidan, ko‘plab maktab o‘qituvchilari bu yondashuvlarni qo‘llanish uchun maxsus tayyorgarlikdan o‘tishni talab etadi — bu esa kadrlar tayyorlash va malaka oshirish tizimiga jiddiy talablar qo‘Yadi. Ikkinchidan, standartlashtirilgan baholash (testlar) hali ham asosan faktologik bilimni o‘lchaydi, tanqidiy tafakkurni emas — bu esa yangi yondashuvlar motivatsiyasini so‘ndirishi mumkin. Uchinchidan, raqamli infratuzilma barcha mintaqalardagi maktablarda bir xil darajada rivojlanmagan.

Shunga qaramay, O‘zbekistonda ta’lim islohotlari doirasida amalga oshirilayotgan o‘quv dasturlarini yangilash, o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishi uchun pedagogik mahorat markazlarini faollashtirish va raqamli ta’lim resurslarini kengaytirish ishlari bu muammolarning bartaraf etilishiga puxta zamin yaratmoqda.

Xulosa qilib aytganda, tarix fanini o‘qitishda zamonaviy yondashuvlarni joriy etish — bu faqat metodologik yangilanish emas, bu ta’limning falsafiy asoslarini qayta ko‘rib chiqishdir. O‘quvchini shunchaki bilim oluvchidan, voqelikni mustaqil tahlil qiluvchi, tarixiy dalillarni o‘qiy oladigan va bugungi kunni o‘tmish nuqtai nazaridan baholay oladigan fikrlovchi shaxsga aylantirish — bu tarix ta’limining haqiqiy maqsadi.

Birinchidan, tarix darslarida manba tahlili, qiyosiy tarixiy o‘yin va loyiha ishlarini tizimli ravishda joriy etish; ikkinchidan, raqamli resurslar va interaktiv texnologiyalardan pedagogik maqsadga muvofiq foydalanishni ta’minlash; uchinchidan, baholash tizimini tarixiy tafakkurni o‘lchaydigan, nafaqat faktologik bilimni tekshiradigan formatga o‘tkazish — bu uchta yo‘nalish bugungi o‘zbek tarix ta’limining eng muhim va dolzarb strategik vazifalarini tashkil etadi.

Tarix — bu o‘tmishning ko‘zgusi, biroq uning qiymati shu ko‘zguga qarab bugunni va kelajakni qanchalik to‘g‘ri ko‘ra olishimizda. Shu sababli tarix ta’limini yangilash — bu kelajak avlodga berilayotgan eng muhim sovg‘odir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”ni tasdiqlash to’g’risidagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 29.04.2019 yildagi PF-5712-son.

2. Yuldosheva, F. (2025). Raqamli texnologiyalarning tarix darslarida o‘rni. Zamonaviy fan va tadqiqotlar — inLibrary, 68-son, 230–237 b.

3. Sulaymonova, D. (2025). Fanlar integratsiyasi vositasida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish. Modern Science and Research — inLibrary, 1111–1114 b.

4. Muratova, N. (2025). Filologiya yo‘nalishidagi talabalarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish. Foreign linguistics and linguodidactics — inScience, 3(3/S), 249–252 b.

5. Akabirova, M. (2024). Talabalarda tanqidiy fikrlashni shakllantirish mexanizmlari. Zarubejnaya lingvistika i lingvodidaktika — inScience, 2(1/S), 626–630 b.

6. Xasanov, B.O. (2024). Tarix ta’limida birlamchi manba tahlili metodikasi: nazariya va amaliyot. Pedagogika va psixologiya, 3(1), 55–64 b.

7. Nazarov, A.K. (2023). Tarix fanini o‘qitishda loyiha asosida o‘qitish texnologiyasining samaradorligi. Yoshlar va jamiyat, 5(2), 28–37 b.

8. Bazarbaeva, N., Xasilbek R., Jalalatdin I. (2025). Bolalarning fizik va aqliy rivojlanishiga siyosiy ta’lim tizimi ta’siri. Zamonaviy fan va tadqiqotlar — inLibrary, 90–95 b.